

BOŠTJAN MARKIČ

Ob slovenskih ustavnih dopolnilih

(k Delovnemu besedilu predloga amandmajev ustave SR Slovenije)

Ustava SR Slovenije iz 1974. leta je imela dokaj nadrobno izdelana Temeljna načela, ki so v svojih dvanajstih razdelkih predstavljala v bistvu ideološko politična izhodišča in smernice. V svojem bistvu so se osredotočala na idejno razlago in izvore družbenopolitičnega in družbenoekonomskega sistema, s poudarjanjem vloge družbene lastnine, ki ji je bil dodeljen osrednji status, z označevanjem socialistične samoupravne demokracije kot posebne oblike diktature proletariata, z izrekanjem za dogovorno ekonomijo in z izpostavljanjem avantgardne vloge Zveze komunistov ter s takšno opredelitvijo Socialistične zveze delovnega ljudstva, ki je v bistvu le stežka prikrivala transmijski značaj v odnosu do Zveze komunistov.

Glede na zadnja dopolnila k Ustavi SFRJ, zlasti glede na tista, ki se tičejo družbenoekonomskih odnosov (kljub temu, da so Temeljna načela Ustave SFRJ formalno ostala v veljavi), pa se sploh postavlja vprašanje, ali niso Temeljna načela Ustave že tako vsebinsko globoko načeta, da je ohranjanje takšnih Temeljnih načel, če že ne svojevrstno družbeno sprenevedanje, pa vsaj vidni družbeni anahronizem. Stvar se še dodatno izostri, če upoštevamo dejstvo, da so Temeljna načela Ustave SR Slovenije v svojem bistvu odlitek Temeljnih načel Ustave SFRJ. Toda zvezna ustavna dopolnila so kljub Temeljnim načelom šla svojo pragmatično pot: zlasti na področju družbenoekonomskih odnosov so v skladu s težnjami po uresničevanju gospodarske reforme uveljavila vrsto sprememb, ki takšno reformo omogočajo. Pri tem si reformatorji očitno niso delali dosti skrbi s Temeljnimi načeli.

*Tudi obravnavano Delovno besedilo predloga amandmajev k Ustavi SR Slovenije obravnava Temeljna načela. In kako je s Temeljnimi načeli k slovenski Ustavi? Izbrana je bila pot njihovega dopolnjevanja in črtanja in s tem spreminjanja na amandmajski način. Taka pot seveda ni edino možna in tudi razprave ob spreminjanju slovenske ustave so v tej zvezi razprle vrsto različnih izbir. Kakorkoli že ocenjujemo Temeljna načela k slovenski ustavi, jim ni mogoče očitati pomanjkanja idejne notranje sovisnosti in pogrešanja dosledne konceptualne usmerjenosti – kakršnakoli so pač že bila Temeljna načela. To ne poudarjam zavoljo tega, ker bi trdil, da so bila Temeljna načela v vsakem pogledu primerna, temveč da bi opozoril na njihovo idejno zaokroženost. In kako sedaj na tako idejno zaokrožena Temeljna načela »nasajati« *dopolnila? In to dopolnila, ki v bistvu idejno in ustavnopravno načenjajo najbolj izpostavljena Temeljna načela. Ali je »amandmajsko« *brisanje, krpanje ali prišivanje Temeljnih načel sploh smiselno? Temeljna načela k slovenski ustavi iz 1974. leta so bila v svojem bistvu, če smem uporabiti ta izraz, tako kapilarno izdelana in tako med seboj organsko zrasla in prepletena, da lahko samo v celoti obstoje, ali pa »in toto« *padejo. Ali amandmajsko dopolnjevanje Temeljnih načel ne vodi še v nadaljnjo svojevrstno »hibridno« *ustavno ureditev?*****

Zdi se mi, da ravno pristop tudi do Temeljnih načel razkriva nekatera bistvena vprašanja na slovenski politični sceni in razmerje političnih sil(nic) v naši deželi tostran Alp glede oblikovanja političnega sistema. Pravzaprav bi se spreminjanje slovenske ustave (tudi amandmajske spreminjanje) moralo začeti v izhodišču, ki bi ga predstavljala kratka in ideološko neobremenjena, torej ideološko čim manj obarvana Temeljna načela; če pa ta ne, pa morda kratka ustavna preambula. Preambula, ki bi izražala – čeprav so ponavadi preambule prvenstveno »sporočilne« in »izjasnjevalne« narave – motive, ki so pomembni za samo tolmačenje ustavnega besedila. V praksi držav, ki imajo ustavne preambule, so preambule tudi zelo pomembne za tolmačenje normativnega dela ustave.

Pri nas nismo šli po tej poti. Vse to kaže tudi na zapleteno dialektiko in dinamiko poslavljanja od »ustavobraniteljstva« in na časovno (ne)razgibanost dozorevanja politične zavesti, da bo vendarle treba tudi »v temeljih« marsikaj spremeniti. »Koncept« amandmajskega spreminjanja slovenske ustave se je v veliki meri pojavljajl sproti. Nedvomno je bil tudi posledica ne samo a) mukotrpnega spoznavanja vodilne slovenske politične volje (ki pa je notranje razlikovana), da »po starem ne gre več«, temveč tudi b) posledica pritiska slovenske alternativne ustavne scene (ali vsaj njenega določenega dela), ki je ponujala svoje poglede, c) pa tudi slovenskega javnega mnenja (nakazala ga je tudi metodološko znanstveno korektno izvedena raziskava) in č) do določene mere tudi »federalnih dejavnikov«.

V luči zgoraj povedanega torej amandmajske preoblikovanje Temeljnih načel, kakorkoli je s strokovnega ustavnopravnega stališča lahko sporno, očitno ni bilo niti najmanj slučajno izbrano: (na) eni strani omogoča postopno, v prehodnem obdobju, poslavljanje od nekaterih Temeljnih načel, ki jih res ni več mogoče (»ustavobraniteljsko«) zagovarjati in se tako izogniti prehudemu in preveč radikalnemu rezu in naletu v sedanji (»Kardeljev«) politični sistem, česar zlasti nekateri vplivneži ne bi prenesli. Drugim, denimo, alternativni ustavni sceni pa je takšen »delen«, amandmanski način spreminjanja Temeljnih načel vendarle lažje omogočal, da so ustavnopravno »plasirali« nekatera svoja stališča, katera bi morda težje (in se še ne ve ob kakšnem razmerju političnih sil) uveljavili ob prihodnjem oblikovanju celovite nove slovenske ustave. Tako pa so bila pridobljena (in tudi že utrjena?) nekatera mostišča za novo slovensko ustavo. Ali bi s prisposodbo basni morda lahko dejali: volk (vsaj delno) sit in koža (pretežno) cela? Ob vsem tem puščam ob strani kot ne posebno prepričljivo argumentacijo navajanje, da bi glede na dejstvo, da ostajajo Temeljna načela Ustave SFRJ v veljavi, torej opustitev Temeljnih načel v Ustavi SR Slovenije ustvarilo vtis, kot da je republiška ustava le izvedbeni dokument zvezne. Pogled na Temeljna načela v Ustavi SFRJ in na Temeljna načela Ustave SR Slovenije namreč pokaže, da sta skoraj povsem istovetna, seveda ne zato (če hočemo biti malo ironični), ker bi bila zvezna Temeljna načela izvedbeni dokument slovenskih republiških Temeljnih načel.

Kar pa se tiče morebitnih Temeljnih načel k novi, prihodnji, celoviti slovenski ustavi, ali pa morebitne preambule k novi slovenski ustavi, pa je očitno, da vse karte še niso vržene na mizo in so torej izbire še odprte. To je tudi razumljivo, saj je nastajanje ustave povezano z vzponi in padci. In to ne le zaradi slovenskega politično pluralističnega ozračja in razpoloženja, temveč tudi, vsaj delno, zaradi »zveznega faktorja«. Težko je napovedati, a vendar: utemeljeno se zdi, da je vsaj za daljše obdobje čas velikih teoretičnih koncepcij in teoretičnih zamahov, čas zaokroženih teoretičnih paradigem, mimo. Kot da stopa v ospredje čas pragmatičnih, operativnih ustavnopravnih rešitev, čas teoretičnega eklekticizma in konvergence. Sicer pa: videant (ustavnopravni) consules!

In kaj reči glede nekaterih konkretnih amandmajskih rešitev Temeljnih načel k slovenski ustavi, če smo se že odločili za takšno pot? Spodbudno je, da se Temelji družbene ureditve SR Slovenije razširjajo tudi na spoštovanje pravic in svoboščin človeka in državljana in na politični pluralizem ter na enakopravnost vseh oblik lastnine. Socialistična samoupravna demokracija se ne pojmuje več kot posebna oblika diktature proletariata. Tako smo se tudi pri nas, potem ko so to že predčasno postorili evrokomunisti, poslovlili od pojmovanja socialistične demokracije kot oblike diktature proletariata, čeprav je bil na tej tezi grajen širok teoretski okvir.

Ustavna dopolnitev določa, da imajo delavci v podjetjih in drugih gospodarskih subjektih in v organizacijah, ki delajo s sredstvi v družbeni, zadrugi, zasebni ali mešani lastnini, na podlagi dela pravico do samoupravljanja, soupravljanja ali do sodelovanja v upravljanju. Zlasti pravica do soupravljanja in sodelovanja v upravljanju bo terjala tudi od pravne, sociološke, ekonomske in politološke znanosti številne analize, zlasti še v luči soočanja pravice do samoupravljanja. Poudarjanje principa prostovoljnosti samoupravnega interesnega organiziranja daje izhodišča za takšne institucionalne rešitve, ki ne bodo več kalupsko utesnjene in bodo tudi omogočile večjo stopnjo racionalnosti, učinkovitosti in demokratičnega nadzora.

Tudi določbe v Temeljnih načelih v slovenski ustavi, ki so se tikale Zveze komunistov, so kazale na zapreden partijski značaj naše države. Odmik od partijske države in državne partije – če smo realisti – ne more biti uresničen prek noči, ne more biti sunkovit in enkratno vseobsegajoč. Na dlani je, da bo šlo za etapne rešitve, za rešitve s časovnimi presledki. Ker je tudi proces državno-partijske povezanosti tekel v gostem časovnem zaporedju in ker je Zveza komunistov dejansko s številnimi političnimi nitmi in idejnimi lasnicami prek mnogih mehanizmov povezana z državo, bi bilo politično zmotno pričakovati, da bi lahko »kot da bi odrezal« ustavnopravno razvozlati položaj bodisi Zveze komunistov, bodisi države in njuna medsebojna politična družabništva.

Deseti razdelek Temeljnih načel k slovenski ustavi je bil glede delovanja družbenopolitičnih organizacij (Zveze komunistov, Socialistične zveze delovnega ljudstva, Sindikata) ideološko zelo militanten in marsikatero izhodišče bi bolj spadalo v interne akte teh organizacij, kot pa v ustavo. Dopolnila k Temeljnim načelom slovenske ustave pa so sedaj črtala tiste določbe, ki so opredeljevale Zvezo komunistov kot vodilno idejno in politično silo. Ravno kar se tiče tudi nekaterih drugih opredelitev glede vloge Zveze komunistov v Temeljnih načelih, pa se utemeljeno ponuja zaključek, da so nekateri sodobni dokumenti Zveze komunistov šli precej dlje kot amandmansko črtanje posameznih izhodišč glede Zveze komunistov. Kakor je črtanje avantgardne vloge Zveze komunistov iz Temeljnih načel slovenske ustave sicer v skladu z utripom slovenskega pluralističnega trenutka, v skladu s slovensko pluralistično »revolucijo«, pa je seveda dejstvo črtanja avantgardne vloge Zveze komunistov še vedno uravnovešeno z nekaterimi drugimi v ustavo vpletenimi posebnimi vlogami Zveze komunistov, kar pa je v ustavnem tekstu še vedno ostalo. Tako torej še veliko manjka do tega, da bi bila Zveza komunistov le ena izmed strank.

Na pol poti smo glede dopolnil Temeljnih načel ustave SR Slovenije ostali tudi glede vloge Socialistične zveze delovnega ljudstva. Vendar to je bolj rezultat še vedno ne dovolj jasno politično profilirane same vloge Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije v slovenskem političnem prostoru in tudi v prihodnosti, ki se je že začela, kot pa pomanjkanje volje formulatorjev spreminjajoče se slovenske ustavnosti. Opredeljevanje sindikata kot neodvisne delavske organizacije daje podlago za takšno prostovoljno združevanje delavcev, ki se bo odlepilo od transmissijskega značaja in ki daje možnost, da bo ta organizacija postala privlačna za delavce.

Ko govorimo o Delovnem besedilu predloga amandmajev k Ustavi SR Slovenije, tudi ne kaže prezreti tistega dela besedila, ki govori o tem, da v političnem življenju enakopravno sodelujejo vse organizacije in gibanja, ki se s svojimi programi in načini delovanja zavzemajo za humane odnose med ljudmi, za spoštovanje pravic in temeljnih svoboščin človeka, za demokracijo in višjo kvaliteto življenja, za načela pravne države, za suverenost slovenskega naroda in ljudstva Slovenije in njihov enakopravni položaj pri urejanju skupnih interesov narodov in narodnosti v Jugoslaviji ter za samoupravljanje in soupravljanje delavcev na podlagi dela ter sredstev in socialistične civilne družbe ter za spoštovanje ustavnega reda.

Zanimiv in zanesljivo neslučajan je že v dopolnilih naveden vrstni red »dobrin«, za katere se v pluralistični slovenski družbi zavzemajo organizacije in gibanja in ki na prvem mestu, kot je iz pravkar citiranega razvidno, izpostavlja ravno humane odnose med ljudmi, spoštovanje pravic in demokracijo.

V Ustavi SR Slovenije iz 1974. leta je zapisano, da je SR Slovenija v sestavi Socialistične federativne republike Jugoslavije. Sedanja dopolnila k slovenski ustavi pa poudarjajo, da je SR Slovenija v sestavi Socialistične federativne republike Jugoslavije na temelju celovite in neodtujljive pravice slovenskega naroda do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve in združitve. S tem se je v normativnem delu slovenske ustave izrecno izrazila pravica do samoodločbe slovenskega naroda kot trajna pravica, ki se ji slovenski narod ne odpoveduje in jo torej ne smatra za družbenopolitično potrošeno in za ustavno pravno porabljeno. Glede na občasna drugačna mnenja, ki se pojavljajo na jugoslovanskem političnem odru, pa tudi v nekaterih jugoslovanskih znanstvenih krogih, dobivajo nove slovenske ustavne določbe še poseben pomen. Kažejo tudi na odločenost, da Slovenci nismo pod kakršnimikoli razmerami pripravljeni živeti v Jugoslaviji; recimo, ne bi bili pripravljeni živeti pod takšnimi pogoji, ki bi bistveno in nepopravljivo ogrozili vitalne interese slovenskega naroda in tako vodili do tega, da bi bilo sožitje povsem onemogočeno. Pravica do samoodločbe naroda je narodu imanentna pravica, je torej od naroda neločljiva pravica, tudi njegov opredeljujoči del. Takšna pravica obstoja, dokler obstoja narod. Suveren narod si je ne pusti odvzeti, je torej narodu neodvzemljiva in glede nje politično ni možno barantati. Vsak zrel narod – in ni razlogov, da bi zrelost slovenskemu narodu odrekli – pa dobro premisli, na kakšnih usodnih in nacionalno eksistenčnih križpotjih se odloča »za uporabo« načela samoodločbe.

Kakorkoli je mogoče soglašati z ugotovitvijo, da ima vključitev te določbe v normativni del slovenske ustave načeloma ustavnopravni značaj, pa seveda taki določbi ni mogoče že kar a priori odrekli tudi morebitne prihodnje politične opredelitve. Konec koncev ima v vsaki ustavi ustavnopravna narava neke določbe tudi svoj konkretni politični odblesk. To velja tudi pri samoodločbi naroda. Slovenskemu narodu, pa tudi njegovi organizirani politični volji, ni mogoče pripisovati politične lahkomišelnosti ali zgodovinsko pustolovske nagnjenosti zavoljo tega, ker ustavnopravno normira pravico do samoodločbe in ker njegova prisotnost v Jugoslaviji ni »carta bianca«, ne glede na razmere in naravo Jugoslavije. Če se torej z dopolnilom k slovenski ustavi, ki pravi, da je SR Slovenija v sestavi SFRJ na temelju pravice slovenskega naroda do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve in tudi združitve, s tem nadomešča prejšnja, ustavnopravno v glavnem bolj faktografska in suha opredelitev o tem, da je »SR Slovenija v sestavi SFRJ«, se s tem ne kaže na nekakšen že kar »endemičen« slovenski separatizem. To dejstvo, gledano politično, relativizira slovensko navzočnost v Jugoslaviji samo v tem smislu in tedaj, če Jugoslavija ne bi bila več skupnost enakopravnih narodov in narodnosti.

Ustave politično dozorelih narodov so premišljeni dokumenti in kažejo na državniško modrost, oblikujejo temeljna politična načela nacionalne skupnosti in njeno politično zgradbo, potemtakem niso muhe enodnevnice. So pa razumljivo tudi posledica družbenopolitičnih razmer in se nanje odzivajo. To še posebej velja za amandmajsko dorekanje ustav. S tem nočem trditi, da je v takšnem procesu samo nekaj pragmatičnega. Toda zanesljivo ni slučajno, da se prav v tem obdobju razvoja jugoslovanske družbe odločamo za to, da v normativnem delu ustave SR Slovenije govorimo o samoodločbi. Očitno so nekateri pokazatelji političnega stanja v Jugoslaviji takšni, da so razpravo in normativno umestitev o samoodločbi tudi dejansko poživili.

V zvezi z vsem tem pa je legitimno vprašanje, kako je s postopkom uresničitve pravice do samoodločbe. Ali ni glede tega preveč družbenopolitične sramežljivosti in neupravičene slovenske zadrege, češ kako nas bodo, če bomo tudi v postopkovnem pogledu določnejši, potem sploh dojemali drugi v Jugoslaviji? Rečeno še drugače: ali ni v primeru, da se samoodločba naroda tudi postopkovno ne izpopolni, v nekem smislu samoodločba samo politično platonična, ker pač manjka konkreten pravni instrumentarij, ki bi sklopu normativnih določb o samoodločbi slovenskega naroda pač postavil piko na i? Obrazložitev Delovnega besedila predloga amandmajev k Ustavi SR Slovenije navaja vzroke, zakaj pravica do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve in združitve, presega okvire ustavne in normativno pravne ureditve in da zato ne potrebuje še nadaljnjih postopkovnih določb o načinu njene realizacije.

Glede političnih pobud, ki se nanašajo na pravico slovenskega naroda do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve in združitve, pa se zdi, da je opozarjanje na 199. člen Ustave SR Slovenije, ki med drugim občanu zagotavlja pravico dajati politične in druge pobude splošnega pomena, vendarle rahlo privlečeno za las. Iz celotne konstrukcije in vsebine tega člena bi se le težko sklevalo, da je ustavodajalec mislil tudi na takšno politično pobudo, ki se nanaša tudi na vse implikacije uresničitve pravice do samoodločbe.

Zdi se mi, da največ postopkovnih možnosti glede uveljavitve pravice do samoodločbe, s pravico do odcepitve in združitve, če bi slovenski narod prišel v položaj, ko svojih primarno vitalnih interesov ne bi mogel uresničevati v Jugoslaviji, nudi ustavno dopolnilo, ki govori o političnem referendumu, oziroma o tem, da lahko Skupščina SR Slovenije sklene, da se vprašanje, ki zadeva uresničevanje suverenih pravic SR Slovenije, predloži občanom in delovnim ljudem, da se o njem izrazijo na referendumu.

Pozornost vsakega premišljevalca ustavnih dopolnil zaslužijo tudi tiste določbe, ki merijo na uveljavljanje suverenosti slovenskega naroda in ki se institucionalno materializira prek njegovih vidno izpostavljenih državnih mehanizmov. Tako nam ponujeno Delovno besedilo predloga amandmajev k Ustavi SR Slovenije govori tudi o tem, da morajo organi SR Slovenije, kadar se z odločitvami organov federacije kršijo ali ogrožajo pravice SR Slovenije, sprejeti ukrepe, s katerimi se zagotovi varovanje z ustavo določenega položaja in pravic SR Slovenije. Očitno je, da odločitve, ki so v nasprotju z interesi SR Slovenije (kot države suverenega slovenskega naroda in državljanov SR Slovenije) za njen vsestranski ter neoviran in neutesnjen razvoj, morajo naleteti na odziv ustreznih slovenskih republiških teles. Slovenskemu ustavnemu dopolnilu se je upravičeno zdelo poudariti, da v SR Sloveniji lahko razglasi izredne razmere in odredi posebne ukrepe le Skupščina SR Slovenije na predlog predsedstva republike, če so neposredno ogrožene življenjske funkcije družbe ali ustavna ureditev ali če je huje ogrožen javni red in mir. Takšno ustavno

dopolnilo, poleg drugega, vnaša na ustavni ravni dovolj eksplicitno stališče o tem, kdo je izključni subjekt zgoraj omenjenega posega z dalekosežnimi in družbeno globoko zarezanimi posledicami. Ravno glede na to, da je bilo v zvezi z vprašanjem razglasitve izrednih razmer doslej nekaj ustavnih nejasnosti (samo ustavnih, ali ne tudi faktičnih?!), utegne ta določba razpršiti dvome o tem, kdo je ustavnopravni naslovljenec tovrstne razglasitve. Tudi glede uporabe oboroženih sil v miru za preprečitev ali odpravo izrednih razmer, je amandmajske ustavno precizirano, da se ne more odrediti brez soglasja Skupščine SR Slovenije. Slovenskemu parlamentu kot najvišjemu organu oblasti takšne pristojnosti gotovo ni mogoče odrekat.

Ustava SR Slovenije iz leta 1974 je že doslej v dokaj obširnem poglavju govorila o svoboščinah, pravicah in dolžnostih človeka in občana. Številne pravice pa so bile določene tudi zunaj tega poglavja slovenske ustave. Vendar kljub temu lahko ugotovimo, da smo bili v našem političnem sistemu, kar zadeva človekove pravice, dokaj deficitarni tako na normativni, kot seveda še bolj na izvedbeni ravni. Dopolnila k slovenski ustavi vsekakor lahko ocenjujemo kot viden prispevek k odpravljanju normativnih praznin glede človekovih pravic in svoboščin. Predlagana dopolnila, ki se dotikajo pravic in svoboščin, so tudi v veliko večji meri kakor prejšnja skladna z ustrežajočimi mednarodnimi dokumenti.

Polje uresničevanja človekovih pravic in svoboščin ni v nobeni državi tako široko, da ga ne bi mogli pravno kultivirati še z novimi, za človekovo dostojanstvo odločujočimi pravicami. Sistem, ki teži k temu, da bi bil demokratičen in celo emancipatorski, se ne more odreči spreminjanju položaja človeka kot posameznika in spreminjanju položaja družbenih skupin v smeri večjih pravic in vsebinsko boljše svoboščin.

V praksi se pri nas ni tako redko dogajalo, da je bil človek kot posameznik zatajevan pod geslom boja proti malomeščanskemu individualizmu. Težnja po preplavljanju posameznika z institucionalizirano političnostjo je v nekem smislu godila režimu. Toda, če hoče demokratična različica socializma ujeti zgodovinsko priliko, potem ne more biti ravnodušna do pravic človeka in državljana (ali jih celo teptati) in se ne sme vesti, kot da je kategorija državljan (in njegove pravice) neobstoječa kategorija. Upoštevanje demokratičnih civilizacijskih pridobitev meščanske družbe, tudi kar se pravic in svoboščin tiče, ne more biti za našo družbo nič nevšečnega. Rutinsko izgovarjanje ob morebitnih opombah drugih držav ob našem kršenju človekovih pravic, češ da gre za vmešavanje v notranje zadeve, je dokaj prozorno stereotipno izgovarjanje. In to še zlasti v sedanjih svetovnih razmerah, ko vprašanje spoštovanja ali nespoštovanja pravic ni več, glede na mednarodno sprejete obveznosti, le notranja državna zadeva. Številni zgreški glede uveljavljanja pravic in svoboščin pa očitno vlečejo svoj kosmati rep zaradi nepopolne prekinutve s konceptom boljše variante socializma, ki je na vprašanje varstva pravic in svoboščin gledal predvsem z vidika tako imenovane revolucionarne zakonitosti.

Bilo bi slabo, če bi se pri nas svojevrstni liberalizem kazal le na področju ekonomije, na področju političnega sistema in še zlasti v domeni pravic in svoboščin pa bi zaostajal. Pogled v slovenska dopolnila glede pravic in svoboščin vendarle kaže na pomembne premike. Tako dopolnila med drugim govore o tem, da so ljudje enaki v pravicah in dolžnostih tudi ne glede na politično prepričanje, kar mimo drugih formulacij preoblikuje doslej veljavni 197. člen slovenske ustave, ki je reducirano govoril o tem, glede česa so občani enaki v pravicah in dolžnostih.

Z vidika demokratizacije političnega sistema in uveljavljajočega se političnega pluralizma tudi ni mogoče podcenjevati dopolnitev, ki govore o tem, da je »zajam-

čena pravica do svobodnega združevanja z drugimi, vključno s pravico ustanavljati društva, sindikate in politične organizacije, ali se jim pridruževati«. Sedanja slovenska ustava je v 210. členu govorila o tem, da je zajamčena svoboda združevanja in svoboda zborovanja ter drugega javnega zbiranja. Kakorkoli je povsem jasno, da se s sintagmo »ter drugega javnega zbiranja« ni mislilo na »javno zbiranje znamk« (v filatelističnem smislu), tako ni povsem jasno, ali se je takrat (vendarle že kar daljnje- ga in po drugačni politični atmosferi značilnega leta 1974, to je leta sprejemanja ustave) s sintagmo »zajamčena je svoboda združevanja« mislilo tudi na pravico do političnega združevanja, do združevanja v politične organizacije. In to še zlasti, če preučimo Temeljna načela k slovenski ustavi, ki dajo vedeti, na kakšno politično združevanje – ob avantgardni vlogi Zveze komunistov in bolj ali manj transmisijski vlogi ostalih družbenopolitičnih organizacij – se je dejansko mislilo. Sedanje dopolnilo pa je mogoče šteti kot dopolnilo, ki dopušča politični pluralizem, čeprav bi seveda bila možna še bolj izrecna formulacija. Vendar: lahko sklepamo, da je tudi s tem dopolnilom načeto monoorganizacijsko načelo z enopartijskim sistemom, ki je ne tako redko tudi pri nas socializem po nemarnem skrčilo na prevzem oblasti ter partijo obravnavalo kot edinega ali vsaj globoko odločujočega pooblaščenega zastopnika družbenih interesov. Tudi zgoraj omenjeno ustavno dopolnilo tedaj pripomore k temu, da se monoorganizacijsko načelo ne more več vsiljevati celoti družbene organiziranosti, vsem organiziranim oblikam družbenega življenja. Takšno ustavno dopolnilo ima v sebi nabož, ki (so)povzroča, da tudi globalna politična struktura ne more biti več enoznačno avtoritarna. To je spoznal tudi demokratično najbolj ozavešen del v Zvezi komunistov Slovenije, ki se zaveda, da a priorna avantgarda vodi v bistvu v »dernier garde«. Seveda zavisi od odnosov sil v slovenski družbi in ne le od takšnih ali drugačnih ustavnih opredelitev, kako bo s političnim pluralizmom; kakšna bo stopnja samostojnosti različnih političnih subjektov, pa če se bodo imenovali zveze ali pa politično neevfemistično stranke; kakšne različne družbene interese bodo izražali in kako bodo dobivali vpliv na procese političnega odločanja, torej na oblast. Ne glede na vse zadržke pa je možno reči, da to dopolnilo vsaj odškrtne vrata tudi morebitnemu prihodnjemu večpartijskemu sistemu. In to še zlasti v povezavi z izhodiščem, da »je zajamčena pravica do svobodnega političnega združevanja«, s čemer so tudi dopolnjena Temeljna načela k slovenski ustavi.

Čeprav je bila nedotakljivost človekove integritete v slovenski ustavi že sedaj zagotovljena, pa sedanje dopolnilo, ki govori o tem, da je zajamčeno varstvo osebnih podatkov, v bistvu prepoveduje zlorabo zbranih osebnih podatkov in kot takšno vsekakor ni nepomembno. Spomnimo se v tej zvezi na ne tako davno razpravo v zvezi z zbiranjem podatkov v Zvezni republiki Nemčiji, ko so zlasti levo usmerjene demokratične politične sile, ne nazadnje glede na galopirajoči razvoj informacijske tehnologije, opozarjale ne samo na »usus«, ampak tudi na politično (varnostni) »ab-usus« zbiranja osebnih podatkov. Kljub temu, da pri nas nedvomno nekaj zaostajamo za svetovnim razvojem informacijske tehnologije, pa nisem prepričan, da je mogoče kar načelno reči, da zato, v tolažbo, zaostajamo tudi za možnimi zlorabami.

Na naprednost amandmajskih stališč, kar se tiče vprašanj, o katerih sedaj govorim, kaže tudi določilo, da se v Socialistični republiki Sloveniji smrtna kazen ne sme predpisati in to ne samo v miru, ampak se ne sme predpisati tudi v vojni. Ustavna dopolnila se posebej izjasnjujejo tudi o tem, da nihče ne sme biti podvržen mučenju ali krutemu, nečloveškemu ali ponižujočemu kaznovanju ali ravnanju ter da je še posebej prepovedano delati na kom, brez njegove privolitve, medicinske ali znanstvene poizkuse. Pri tej določbi gre za navezavo na določila Konvencije Organizaci-

je združenih narodov zoper mučenje in druge nečloveške ali poniževalne postopke ali kaznovanja. Dosedanji 219. člen slovenske ustave je imel bolj orokavičene formulacije in ni bil tako plastično neposreden, saj je govoril, da je zajamčeno spoštovanje človekove osebnosti in človekovega dostojanstva v kazenskem in v vsakem drugem postopku, med odvzedom oziroma omejitvijo prostosti, kot tudi med izvrševanjem kazni. Sedanji, bolj drastični amandma, ni nikakršno vnaprejšnje difamiranje nikogar, nobenega organa, ki deluje v kazenskem ali drugem postopku, in močni izrazi, ki jih sedanji amandma uporablja, ne bi smeli prizadeti kakšnega humanističnega samoupravnega ideologa, češ saj pri nas kaj takega ni mogoče. Žal, je: primer v Leskovcu na to kaže. Če je že nekomu za določeno dobo odmerjeno »nebo na kvadrate«, ima v demokratični družbi vso pravico, da se z njim ravna kot s človekom, ki ima tudi kot zapornik svoje dostojanstvo.

Zajamčenost pravice do stavke; določilo, da je izpovedovanje vere svobodno; svoboda gibanja in nastanitve, ki izrecno vključuje tudi pravico zapustiti ali vrniti se v državo; zagotavljanje pravosodnega varstva zakonitosti odločb, izdanih v upravnih sporih so nadaljnje pomembne postavke inventarja pravic, brez katerih slovenska družba nima svoje demokratične istovetnosti in je zato povsem razumljivo, da jih je ustavnopravno oblikovala tudi v dopolnilih.